

Czeglédi Pál*

Hol tart a növekedélmélet, és merre halad?

(Elhanan Helpman: *The Mystery of Economic Growth*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England, 2004, 223 oldal)

Az a tanulmányai elején járó közgazdászhallgató, aki a növekedélmélet kifejezést szó szerint értelmezve kezd neki makroökonómia tankönyve megfelelő fejezetéhez, csalódottan teheti le a könyvet. A Solow-modell ugyanis azt mutatja meg, hogy bizonyos feltételek (csökkenő határtermékek, állandó skáláhozadék stb.) mellett nincs gazdasági növekedés. Pontosabban magát a hosszú távú gazdasági növekedést nem magyarázzuk a szó szoros értelmében, csak feltesszük, hogy létezik. Paradox módon tehát a Solow-féle növekedélmélet éppen a hosszú távú növekedést nem magyarázza meg. Ez természetesen nem a modell problémája, hiszen annak nem az a célja, hogy a gazdasági növekedést általában magyarázza, sokkal inkább az, hogy rámutasson, mivel nem lehet magyarázni a hosszú távú növekedést. A termelési tényezők felhalmozásával, például nem lehet, ha e tényezők hozadéka csökken. De akkor mivel lehet?

Erre a kérdésre keresik a választ a növekedélmélet 80-as évek óta kibontakozó új irányjai, amelyeket Elhanan Helpman, az új növekedélmélet és kereskedelemelmélet vezető kutatója két éve megjelent könyvében hihetetlenül szellemesen, tömören és nem utolsósorban majdnem közérthetően mutat be. Ahogy a bevezetőben ki is fejt, Helpman arra számít, hogy könyvének olvasói különböző társtudományok művelői lesznek, már csak azért is, mert a növekedélmélet mai – de legalábbis tegnapi – irányzatai valamifajta interdiszciplináris megközelítést követelnek meg, hiszen olyan fogalmak jelennek meg bennük, mint a politikai intézmények vagy a társadalmi tőke. Valószínűbb azonban, hogy a könyv olyan közgazdászok kezében fog kikötni, akik az elmúlt húsz évben nem igazán foglalkoztak a növekedélmélettel, de most el szeretnék kezdeni, vagy csak tájékozódni kívánnak tudományunk eme aldiszciplinájának aktuális állapotáról. A könyv ugyanakkor nem egy „korrekt” *state of the art* munka. Helpman ugyanis nemcsak bemutatja a vitákat és mindkét oldal érveit, hanem állást is foglal, és a saját érveit is kifejti. Ahogy maga is megjegyzi (x. oldal) a bevezetőben: saját gazdasági növekedésről szóló történetét adja elő.

A szerző alapvetően két kérdésre koncentrálna: az egyik maga a növekedés: miért nő az egy főre eső átlagjövedelem immár kétszáz éve? A másik a divergencia: miért nő a szegény és a gazdag országok közötti jövedelmi különbség, amely az olajválság óta vált igazán ki-

* Czeglédi Pál a Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Karának tudományos segédmunkatársa. Email: pal.czegledi@econ.unideb.hu.

élezteté? Kiindulópontja természetesen a Solow-modell, amellyel azt demonstrálja, hogy a tényezőfelhalmozás nem elegendő ahhoz, hogy a gazdasági növekedésre magyarázatot adjon. Abból kiindulva ugyanis konvergenciát kellene kapnunk – ha nem is a jövedelem szintjét tekintve, ahogy az abszolút konvergencia hipotézise szerint állíthatjuk, de legalábbis a növekedési ráták szintjén. A valóságban ez utóbbi sem igazolódik, mert a világ országainak növekedési rátái tartósan eltérnek egymástól. Nemcsak a konvergencia hiánya, de a technológiai haladás mérésére irányuló erőfeszítések is azt mutatják, hogy nem a tényezőfelhalmozás a gazdasági növekedés legfontosabb hajtóereje. De a növekedés-számveteli érveken túl egy további, szintén a Solow-modellből származó okot is szolgáltat annak alátámasztására, hogy miért a technológiai haladást kell a növekedés elsődleges forrásának tekintenünk (a felhalmozás helyett). Észre kell ugyanis vennünk, hogy a növekedés-számvetel nem jelent ok-okozati összefüggést, csupán annyit állít, hogy a növekedési ráták variabilitása nagyobb, mint amekkora akkor lenne, ha csak a tőkeállomány növekedésével próbálnánk meg magyarázni. De miért nő a tőkeállomány? Abban a modellben, amelyből a növekedés-számvetel technikája származtatható, a technológiai haladás az *oka* a tényezőfelhalmozásnak és a gazdasági növekedésnek. A Solow-modellben ugyanis a tőkeintenzitás azért nő hosszú távon, mert a technológiai haladás megnöveli a tőke határtermékét. Így – még ha a Solow-modellből indulunk is ki – a technológiai haladás jelentősége még annál is nagyobb, mint amennyit a növekedés-számvetel eredményei alapján tulajdoníthatunk neki, pedig az sem kevés.

A technológiai haladás modellezése tehát nem véletlenül a legtöbbet kutatott része az új növekedésméletnek. Ez az a terület, amelyen az elmúlt húsz évben rengeteg formalizált modell látott napvilágot, a kutatás-fejlesztés és a növekedés kapcsolatának különböző aspektusait, csatornáit vizsgálva. Helpman ennek ellenére bámulatos könnyedséggel oldja meg azt a feladatot, hogy a dinamikus optimalizálás nyelvén megfogalmazott modelleket lefordítsa a matematikai közgazdaságtanban nem járatos szakmabeliek nyelvére. A negyedik fejezetben Helpman áttekinti az irodalomnak a humán tőkére koncentrált első, és az innovációt profitmaximalizáló vállalatok tevékenységének eredményeként modellező második hullámát. E fejezet legizgalmasabb része mégis az, amelyben a szerző az általános célú technológiával (General Purpose Technology) foglalkozó modellek eredményeit tekinti át (51-54. oldal). Véleménye szerint ugyanis ezek az elméletek segíthetnek megérteni a technológiai fejlődés 70-es évek elején bekövetkezett lassulását. Ez volt ugyanis az az időszak, amikor egy új, minden szektorra hatással lévő általános technológia, a számítástechnika mind szélesebb körben kezdett elterjedni. Az új technológiához való alkalmazkodás különböző mechanizmusokon keresztül – kiegészítő inputokat kell kifejleszteni, vagy át kell képezni a munkaerőt – a munkatermelékenység átmeneti csökkenésével járhat. Helpman szerint ez történt Amerikában a 70-es években.¹

Az új növekedésmélet leglátványosabban mégis abban lépett túl a régin, azaz a Solow-modellen, hogy képes elemezni a gazdasági nyitottság hatásait. A Solow-modell zárt gazdaságot modellez, a nyitott gazdaságra megfogalmazott következtetései pedig nem plauzibilisek (vö. Barro – Sala-i-Martin 1999). Ezzel szemben az új növekedésmélet modelljei több olyan csatornát képesek azonosítani, amelyekeken keresztül a javak szabad kereskedelme, és az információ határok közötti szabad áramlása hatással lehet a gazdasági növekedésre. Helpman három fő csatornát azonosít: a külkereskedelmi cserearány val-

¹ Lehet, hogy ez történik a mai Európában?

tozását, a tudás extern hatásait és a kutatás-fejlesztésből származó hatásokat, mely utóbbin belül további hat alcatornát különít el. Megmutatja, hogy a nyitottság befolyásolhatja a növekedési rátát, mégpedig azáltal, hogy megnöveli a piac méretét, intenzívebbé teszi a versenyt, és így rontja a profitkilátásokat, megváltoztatja a kutatás-fejlesztésben használt tényezők árát, csökkenti a kutatások közötti átfedéseket, javítja a speciális inputokhoz való hozzáférés lehetőségét, végül pedig azáltal, hogy az egy országban felhalmozott tudás növelni tudja a globális tudás mennyiségét. Mindezek alapján azonban Helpman nem tud egyértelmű következtetést levonni arra nézve, hogy a gazdasági nyitottság növeli vagy csökkenti-e egy ország növekedési rátáját. Ez felveti azt a módszertani problémát, amelyet Mark Blaug (1998) is hangsúlyoz a neoklasszikus közgazdaságtannal szemben: nevezetesen azt, hogy nem tud falszifikálható következtetésekre jutni. Annál is inkább relevánsnak tűnik ez a kritika, hiszen az empiriából maga Helpman is azt a következtetést vonja le, hogy a nyitottság növeli a növekedési rátát (79. oldal). Az elméleti modellek következtetése viszont az volt, hogy ez attól függ, hogy milyenek a modellünk paraméterei. Ez a tény nyomban rá is mutat az új növekedélmélet modellezési filozófiájának egyik gyenge pontjára. Egyrészt úgy tűnik, hogy a modellépítés a friedmani filozófiát követi, vagyis nem a feltevéseknek, hanem a predikcióknak kell „igaznak” lenniük. A fenti predikció alapján azonban a modellt nem lehet falszifikálni, csak „kalibrálni”, azaz következtetéseket lehet levonni arra nézve, hogy a viselkedési feltevések paramétereinek melyek a „reális” értékei. Ha viszont reális feltevésekből indulunk ki, akkor logikailag koherens levezetéssel csak igaz következtetésekre juthatunk, vagyis a modell predikciói mindig igazak. Nem világos tehát az, hogy ha a növekedélmélet „reális” feltevéseket keres, akkor miért nem közvetlenül a feltevéseket alapozza meg empirikus kutatással, ha pedig a predikciókat teszteli, akkor miért keres reális feltevéseket. Az új növekedélmélet modellezési filozófiája tehát mintha két, egyébként önmagában koherens, megközelítés nem létező metszetét keresné.²

Helpman második nagy témája az egyenlőtlenség, illetve a világban tapasztalható divergencia. Az egyenlőtlenséggel foglalkozó hatodik fejezetben három kérdést vizsgál: (1) Hogyan és milyen mechanizmusokon keresztül befolyásolja az egyenlőtlenség a gazdasági növekedést? (2) Mi okozza azt, hogy a képzett és a képzetlen munkások bére közötti különbség nő? (3) Hogyan változott a szegények helyzete a gazdasági növekedés hatására? Az első kérdésre adható válasz Helpman szerint az, hogy az egyenlőtlenség negatívan befolyásolja a gazdasági növekedést, a mechanizmusok azonban ismeretlenek. Azt a hármadik ugyanis, amelyet az elméleti irodalom alapján azonosít (a megtakarítási hajlandóság szegények és gazdagok közötti eltérései, a hitelkorlátok, és a medián szavazó jövedelmi helyzete), az empirikus vizsgálatok nem tudják megerősíteni. A második kérdésre adható népszerű válaszok képviselői közötti vitát áttekintve a szerző arra a következtetésre jut, hogy a béregyenlőtlenség növekedése nagyrészt annak a technológiai haladásnak köszönhető, amely megnövelte a képzett munkaerő iránti keresletet. Az alternatív magyarázatnak is, amely a növekvő gazdasági integrációnak tulajdonítja ezt, van azonban szerepe a humán tőkét kiegészítő inputok árának befolyásolásán keresztül. A harmadik kérdésre adott vá-

² Ugyanakkor a gazdasági nyitottsággal kapcsolatos fejezetből mintha kimaradt volna a „legősibb”, Adam Smith által is kiemelt csatorna, a specializáció. A nagyobb piac ugyanis nemcsak nagyobb tudásbázist és nagyobb arányú tudásbeli túlcsoportulást jelent, de a piac méretének növelésén keresztül azt is lehetővé teszi, hogy olyan szektorok jöjjenek létre, amelyek eddig nem léteztek.

lasz egyértelmű: a gazdasági növekedés jó a szegényeknek. Igaz, a relatív mutatók nem ezt mutatják meg, mert a jövedelemkülönbségek nőttek, és a szegények összjövedelmen belüli részesedése csökkent, de abszolút értelemben tagadhatatlan a szegénység gyors csökkenése. Ez a gazdasági növekedéssel nagyjából azonos sebességgel megy végbe, ahogy azt Kína és India esete is példázza (107-109. oldal).

Az intézményeknek (a társadalom „játékszabályainak”) és a gazdasági növekedésnek a kapcsolatát vizsgáló irodalom meglepő módon a növekedéstudomány legújabb hajtásai közé tartozik. Helpman meg is jegyzi a könyv bevezetőjében, hogy öt évvel ezelőtt ugyanezt a könyvet írta volna az utolsó, az intézményekkel foglalkozó fejezet nélkül (xi. oldal). Miután a szerző főleg Douglass North és Avner Greif műveire hivatkozva bemutatja azt, hogy hogyan fejlődtek ki a piacot támogató intézmények, különösen azok, amelyek a személytelen cserét képesek kikényszeríteni, az „intézmények és a növekedés” címkéjű irodalom két nagy vitáját tekinti át. Az egyik vita arra vonatkozik, hogy a jogi (az angol szokásjogi és a francia civiljogi) hagyományok határozzák-e meg azt, hogy milyen intézmények fejlődnek ki egy országban, vagy pedig az, hogy milyenek voltak a kezdeti (éghajlatbeli, népességbeli, halálozási stb.) feltételek. A kolonizációs tapasztalatokat ökonometriai eszközökkel vizsgáló irodalmat áttekintve Helpman inkább az utóbbi felé hajlik, hisz ez a következtetés összecseng a formális modellek azon következtetésével, hogy a kezdeti (humán) tőkeállomány számít, és nagymértékben befolyásolja a növekedési rátát. Az intézmények elsődlegességéről szóló másik vitában a szerzők egyik csoportja szerint nem az intézmények számítanak, hanem a „földrajz”, vagyis az, hogy az adott ország milyen éghajlatban fekszik, van-e tengerpartja stb. Ebben a vitában viszont az intézményieknek ad igazat Helpman, mert szerinte főleg Daron Acemoglu és szerzőtársai által bemutatott bizonyítékok – mint például az, hogy Dél- és Észak-Amerika között megfordult a szerencse – egyértelműen megcáfolták ezt a tézist.

Végül a szerző a növekedés politikai gazdaságtanának eredményeit veszi számba. Olyan kérdéseket vizsgál, mint például hogy az érdekcsoportok hogyan befolyásolják a gazdasági növekedést, hogy milyen kapcsolat van a demokrácia mértéke és a gazdasági növekedés között, hogy hogyan hatnak a különböző választási szabályok, stb. Ez az irodalom azonban – Helpman szerint – inkább csak a kérdésfeltevésig jutott el. Bár ennek a kutatási iránynak a könyv szerzője is kiemelkedő alakja, kénytelen bevallani, hogy itt is csak olyan, regressziókból származó eredményeink vannak, amelyek megmondják, hogy az egyes változók hogyan mozognak együtt, de a változók hatásmechanizmusát nem értjük (138. oldal).

Számtalan nyitott kérdés maradt még tehát a növekedéstudományban, de tagadhatatlan, hogy az elmúlt húsz évben a diszciplína gyökeres fordulaton ment keresztül. Helpman könyve ezt úgy teszi világossá, hogy felvillantja azokat a kérdéseket és a rájuk adott sokszor még bizonytalan válaszokat, amelyek a „rég” növekedéstudományban fel sem merültek.

Hivatkozások

- Barro, R.J. – Sala-i-Martin, X. (1999): *Economic Growth*. The MIT Press, Cambridge, MA
 Blaug, M. (1998): *Disturbing Currents in Modern Economics*. Challenge 41. 3 (May-June): 11-34.